

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رویکرد فرهنگستان دمشق به تغییرات زبانی

سید محمدحسین میرفخرائی

دانشجوی کارشناسی ارشد واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی

فرهنگستان زبان و ادب فارسی

هفته پژوهش ۱۴۰۴

فهرست

الف

معرفی فرهنگستان
دمشق

۱. مروری بر تاریخچه؛
۲. اعضای ایرانی؛
۳. فعالیتها

ب

معرفی کتابچه پرسش و
پاسخ

۱. تغییر زبانی در برابر
برنامه‌ریزی زبان؛
۲. محافظه‌کاری زبانی و
«غلط ننویسیم»ها در
عربی؛
۳. استفتاهای زبانی

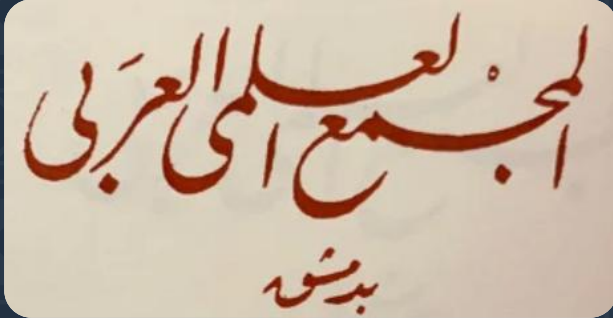
ج

روش تحلیل، و چند نمونه

۱. نقشه‌برداری از تغییرات
زبانی؛
۲. نمونه‌ها؛
۳. گام‌های بعدی

الف. معرفی فرهنگستان دمشق

۱. مروری بر تاریخچه

نخستین دولت عربی در شامات (۱۹۱۸)؛ گردش زبان رسمی
کارگروه‌هایی با کارویژهٔ زبانی (ترجمه و تألیف، آموزش، و...)

پیشنهاد کردعلی به الرکابی: الگوبرداری از فرهنگستان فرانسه | نخستین
فرهنگستان عربی: المجمع العلمي العربي (۱۹۱۹)

مأموریت‌ها: اصلاح زبان، واژه‌گزینی (کنارزدن واژه‌های ترکی) و وضع اصطلاح برای
مفاهیم نو، بهنویسی کتاب‌های درسی، و حمایت از تألیف و ترجمه به زبان عربی

الف. معرفی فرهنگستان دمشق

۱. مروری بر تاریخچه

وحدت سوریه و مصر (۱۹۵۸)؛ شکل‌گیری
مجمع اللغة العربية بدمشق

بازبینی مأموریت‌ها: وضع اصطلاحات علمی
و ادبی و هنری، و تلاش برای یکپارچه‌سازی
(استانداردسازی) این اصطلاحات و
گسترش آن‌ها در جهان عرب، جلوگیری از
آغشتگی زبان فصیح به عامیانه، و...

الف. معرفی فرهنگستان دمشق

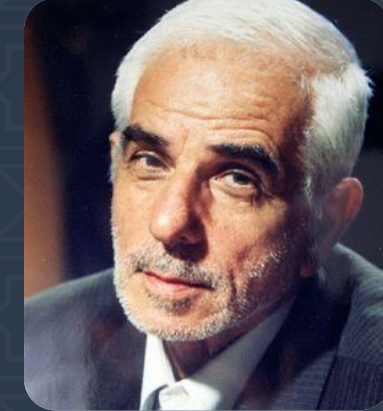
۲. اعضای ایرانی

مهدی محقق

سید محمدباقر حجتی

فیروز حریری

دیگران: محمدعلی آذرشب، محمدعلی تسخیری، محمد مهدی آصفی، محمدهادی معرفت

الف. معرفی فرهنگستان دمشق

۳. فعالیت‌ها

کمیته‌های سی‌و‌دوگانه: فرهنگ‌نگاری، نسخ خطی، استانداردسازی اصطلاحات، و...

مجله فرهنگستان: از ۱۹۲۱ تا ۲۰۲۵؛ بیش از هفت‌هزار مقاله و یادداشت از بیش از نهمصد نفر نویسنده

سخنرانی‌های علمی؛ چاپ متن حدوداً پانصد سخنرانی در هشت مجلد

انتشارات: فرهنگ‌های اصطلاحات تخصصی، دستورخط عربی، نسخ خطی تصحیح‌شده

ب. معرفی کتابچه پرسش و پاسخ

۱. «تغییر زبانی» در برابر «برنامه‌ریزی زبان»

تغییر زبانی: نه حاصل تصمیمی ناگهانی، بلکه نتیجه انباشتی الگوهای کاربردی در جامعه گویشوران | در نگاه شناختی، نظامی پویا و خودسامان از عادت‌های کاربردی، برخاسته از گرایش طبیعی ذهن انسان به بهینه‌سازی ارتباط

برنامه‌ریزی زبان: هرگونه تلاش دولت و دیگران برای ترجیح یک زبان یا یک شکل از زبان بر زبان‌ها یا اشکال زبانی دیگر؛ مداخله‌ای آگاهانه و سازمان‌یافته (شکلی از اعمال قدرت) | زبان: هم‌زمان ابزار تفاهم و منبع نزاع | سیاست‌گذاری زبانی، واکنشی به تغییرات زبانی

فرهنگستان‌ها: نهادهایی بالادستی با هدف تثبیت، پالایش و استانداردسازی

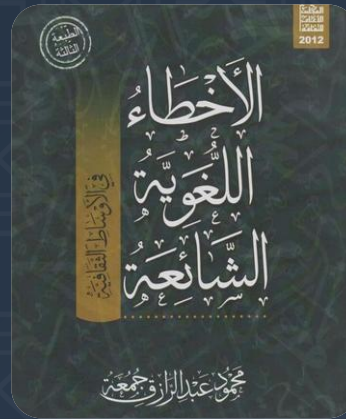

ب. معرفی کتابچه پرسش و پاسخ

۲. محافظه‌کاری زبانی و «غلط ننویسیم»ها در عربی

معجم الأخطاء الشائعة

الأخطاء اللغوية الشائعة

قل ولا تقل

ب. معرفی کتابچه پرسش و پاسخ

۳. استفتاهای زبانی

پرسش‌های مردم در حوزه‌های گوناگون زبانی، و پاسخ‌های فرهنگستان

چاپ اول: ۲۰۱۱ (مجموعه ۵۳ پرسش و پاسخ)
چاپ دوم: ۲۰۲۳ (مجموعه ۲۵۲ پرسش و پاسخ)

ادبیات: مسئله، جواز، وجوب، الفتوی اللغوی

مقدمه: اصول پاسخ‌گویی به پرسش‌ها (پیکره‌ها؟)

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۱. نقشه‌برداری از تغییرات زبانی

مراحل

۱. خلاصه‌سازی (کوتاه‌کردن متن ضمن حفظ هسته اصلی)؛ ۲. توصیف و تشریح (توضیح، شفاف‌سازی، حاشیه‌نویسی)؛ ۳. ساختارسازی

روش

تحلیل محتوای کیفی (ابتدا استقرایی، سپس ترکیب با قیاسی)؛ کدگذاری لغوی-زبان‌شناختی (خلاصه‌سازی و طبقه‌بندی)

هدف

گونه‌شناسی انواع تغییرات زبانی؛ توصیف چگونگی استانداردسازی نوآوری‌ها؛ استخراج الگوی تصمیم‌گیری

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۱. نقشه‌برداری از تغییرات زبانی

کدگذاری: تلاش برای تبدیل داده‌های خام به مقوله

نمونه‌برداری به‌منظور کدگذاری مقدماتی و دستیابی به برآوردی از مقوله‌های کلان‌تر

تنظیم نخستین ویراست کدنامه

کدگذاری اولیه؛ مباحثه‌ای با هوش مصنوعی (مورد چمنای) | مقوله‌بندی اولیه

گام‌های بعدی؟

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۲. نمونه‌ها

«أَغْنِيَّةٌ» یا «أَغْنِيَّةٌ»؟

مسئله: واژه «أَغْنِيَّةٌ» (با یای مشدد) [به معنای آواز، ترانه] را اخیراً برخی بدون تشدید تلفظ (و نگارش) می‌کنند.

پاسخ: پذیرفته.

برچسب: تنوع در تشدید | Geminatio Variation
تنوع واج‌گونه‌ای | Phonological Variation

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۲. نمونه‌ها

«إِسْتَعْوَضَ» یا «إِسْتَعَاضَ»؟

مسئله: براساس قواعد صرفی اعلال، واو «إِسْتَعْوَضَ» باید به الف تبدیل شود (إِسْتَعَاضَ [به معنای جابه‌جا کردن، جانشین کردن])، اما امروزه برخی آن را به صورت اعلال‌نشده (إِسْتَعْوَضَ) به کار می‌برند.

پاسخ: ناپذیرفته.

برچسب: عدم اجرای اعلال | Non-Application of Illal
تنوع واجی-صرفی | Phono-Morphological Variation

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۲. نمونه‌ها

«المُدیرون» یا «المُدراء»؟

مسئله: واژه «المُدیر» به‌طور سنتی به‌شکل سالم جمع بسته می‌شده است: المُدیرون. امروزه برخی آن را به‌شکل «المُدراء» جمع می‌بندند.

پاسخ: ناپذیرفته.

برچسب: نوآوری در الگوی جمع | Innovation in Pluralization Pattern
نوآوری صرفی | Morphological Innovation

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۲. نمونه‌ها

«إنسان» یا «إنسانة»؟

مسئله: واژه «الإنسان» که از گذشته برای اشاره به هر دو جنس مذکر و مؤنث استفاده می‌شد هم‌اکنون در بعضی متون با پسوند تأنیث دیده می‌شود: «الإنسانة».

پاسخ: پذیرفته.

برچسب: نوآوری در علامت‌گذاری جنسیت Gender Marking Innovation
نوآوری صرفی Morphological Innovation

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۲. نمونه‌ها

«الأنانيَّة»

مسئله: واژه «الأنانيَّة» [به معنای خودپسندی، خودخواهی] که بر پایه ضمیر «أنا» بنا شده و در میان مردم رواج گرفته است با قواعد اشتقاق سازگار نیست.

پاسخ: پذیرفته.

برچسب: اشتقاق اسم از ضمیر | Nominal Derivation from Pronoun
نواژه‌سازی اشتقاقی | Derivational Neologism

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۲. نمونه‌ها

«أَنْسَنَ، يُؤْنِسُنُ، أَنْسَنَةً»

مسئله: برخی بر پایه اسم «إنسان» فعل رباعی «أَنْسَنَ» [به معنای انسانی‌سازی، تطبیق با اصول انسانی] را ساخته و به کار می‌برند.

پاسخ: پذیرفته.

برچسب: اشتقاق فعل از اسم | Denominal Verb Derivation
نواژه‌سازی اشتقاقی | Derivational Neologism

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۲. نمونه‌ها

«جَوَّال، مَحْمُول، نَقَّال»

مسئله: برخی به جای mobile کلمه «جَوَّال» را به کار می‌برند.

پاسخ: پذیرفته. (علاوه بر جَوَّال: مَحْمُول و نَقَّال نیز صحیح‌اند.)

برچسب: نوواژه‌سازی واژگانی (نوگزینش) | Lexical Neologism

تخصیص واژگانی | Lexical Assignment/Allocation

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۲. نمونه‌ها

«فاتورة» و «فوتر»

مسئله: برخی در نوشتار یا گفتار خود واژه «فاتورة» [به معنای صورت حساب] را به کار می‌برند و از آن فعل «فوتر» [به معنای صادر کردن صورت حساب] را ساخته‌اند.

پاسخ: پذیرفته.

برچسب: اشتقاق فعل از وام‌واژه | Verbal Derivation from Loanword
نوواژه‌سازی اشتقاقی و وام‌گیری Derivational Neologism and Borrowing

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۲. نمونه‌ها

«أَمِينُ جَامِعَةِ الْعَامِّ» یا «أَمِينُ عَامِّ الْجَامِعَةِ»؟

مسئله: اخیراً برخی در ترکیب‌هایی مثل «أَمِينُ جَامِعَةِ الْعَامِّ» [به معنای دبیرکل دانشگاه] ترتیب کلمات را به هم زده و ترکیب وصفی را به اضافه تبدیل می‌کنند: «أَمِينُ عَامِّ الْجَامِعَةِ».

پاسخ: پذیرفته (با تحفظ دو نفر از اعضای شورا).

برچسب: اضافهٔ موصوف به صفت | Possessive Construction of Noun
to Adjective

تنوع نحوی | Syntactic Variation

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۲. نمونه‌ها

«لَعِبَ دَوْرًا»

مسئله: اخیراً برای رساندن معنای ایفای نقش از عبارت «لَعِبَ دَوْرًا» استفاده می‌کنند، درحالی‌که فعل «لَعِبَ» نه چنین معنایی داشته و نه اساساً متعدی است.

پاسخ: نیمه‌پذیرفته.

برچسب: تغییر در ساختار تعدیه | Transitivity Shift
گسترش معنایی و نحوی | Semantic and Syntactic Extension

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۲. نمونه‌ها

«حَوَالِي»

مسئله: برخی ظرف مکان «حَوَالِي» را در معنای «تقریباً» به کار می‌برند و مثلاً می‌گویند: حَضَرَ حَوَالِي ثَلَاثِينَ طَالِبًا [یعنی حدود سی دانشجو آمدند].

پاسخ: پذیرفته.

برچسب: گسترش حوزه کاربرد ظرف | Adverbial Scope Extension
گسترش معنایی و نحوی | Semantic and Syntactic Extension

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۲. نمونه‌ها

«وَرشَة»

مسئله: اخیراً واژهٔ معرب «وَرشَة» [برگرفته از workshop] به دو معنا رایج شده است: کارگاه، گروه کاری.

پاسخ: نیمه‌پذیرفته (برای معنای اول: مَصْنَع، مَعْمَل | برای معنای دوم: فَرِيقُ عَمَل).

برچسب: پذیرش واژهٔ معرب | Acceptance of Arabized Loanword
وام‌گیری واژگانی | Lexical Borrowing

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۲. نمونه‌ها

«تأمین»

مسئله: اخیراً در بعضی متون خبری فعل «أَمَّنَ» را در معنای فراهم کردن به کار می‌برند، درحالی‌که معنای نخستین آن امنیت‌بخشی است.
پاسخ: **ناپذیرفته.**

برچسب: گسترش معنایی کاربردشناختی Pragmatic Semantic Extension
گسترش معنایی | Semantic Extension

ج. روش تحلیل و چند نمونه

۳. گام‌های بعدی

کدگذاری متقاطع

تحلیل فراوانی و توزیع آماری

بصری‌سازی (نقشه مفهومی ارتباطات)

شبیه‌سازی برای فرهنگستان ایران

به یاد استاد موسی اسوار